

Sosyal Psikolojik Açıdan Linç Kültürü: İlişkili Olduğu Etmenler ve Sonuçları Açısından Bir Derleme

Hafize Öznur Erem¹, Derya Hasdağ²

Erem, H. Ö. ve Hasdağ, D. (2024). Sosyal psikolojik açıdan linç kültürü: İlişkili olduğu etmenler ve sonuçları açısından bir derleme. *Nesne*, 12(31), 110-129. DOI: 10.7816/nesne-12-31-08

Anahtar kelimeler

Linç kültürü, iptal etme, sosyal medya, kitle psikolojisi, sosyal etki

Keywords

Cancel culture, cancellation, social media, mass psychology, social influence

Öz

Linç kültürü, paylaşımları ve ifadeleri toplum tarafından olumsuz karşılanan kişilerin, linç kitlesi tarafından toplumdaki uzaklaştırılması ve çeşitli alanlarda varlıklarının silinmesi amacıyla gerçekleştirilen eylemleri ifade etmektedir. Bu makalede son yıllarda özellikle sosyal medyada yaygınlaşan linç kültürünü tanıtmak ve bu kavramı sosyal psikoloji bakış açısıyla ele almak amaçlanmıştır. Linç kültürü, linç maruz kalan kişiler açısından birçok olumsuz sonuca yol açabilmektedir. Makale ile hem bu olumsuz sonuçların farkında olunmasını sağlamak hem de kişilerin linç kültürüne neden katkı sağladığını açıklamak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda makalede öncelikle linç kültürü ve linç kültürünün tarihinden söz edilmiştir. Bu yapılırken linç kültürüyle ilişkili olan boykot, çevrimiçi ayıplama ve dijital kanunsuzluk gibi kavramlara da yer verilmiştir. Ardından linç kültürünü açıklamak için kitle psikolojisi, sosyal etki, sorumluluğun dağılması, anonimlik, kimliğin yitirilmesi ve günah keçisi seçme gibi bazı sosyal psikolojik değişkenlerden yararlanılmıştır. Sonrasında, linç kültürü ile ilgili örnek vakalar ve araştırma bulgularından söz edilmiştir. Bu araştırma bulguları doğrultusunda izleyen çalışmalarda konuyla ilgili daha fazla ilişkisel veya deneysel araştırma yapılması tavsiye edilmiştir. Son olarak, linç kültürünün doğurabileceği olumsuz sonuçlara ve bunlara yönelik alınabilecek bazı önerilere ve önlemlere yer verilmiştir.

Cancel Culture From a Social Psychological Perspective: A Review in Terms of Its Related Factors and Consequences

Abstract

Cancel culture refers to the actions carried out by the lynch mob to remove people whose posts and expressions are negatively received by the society and to erase their existence in various fields. In this article, it is aimed to introduce the cancel culture, which has become widespread especially in social media in recent years, and to address this concept from the perspective of social psychology. Cancel culture can lead to many negative consequences for those who are subjected to lynching. The article aims both to raise awareness of these negative consequences and to explain why people contribute to cancel culture. In this direction, firstly, cancel culture and the history of cancel culture are mentioned in the article. While doing this, concepts such as boycott, online shaming and vigilantism, which are related to cancel culture, are also included. Then, some social psychological variables such as mass psychology, social influence, diffusion of responsibility, anonymity, deindividuation and scapegoating are used to explain cancel culture. Afterwards, sample cases and research findings related to cancel culture are mentioned. In line with the findings of this research, it is recommended to conduct more correlational or experimental research on the subject in future studies. Finally, the negative consequences of cancel culture and some suggestions and precautions that can be taken against them are included.

Makale Bilgisi

Geliş tarihi: 14 Ocak 2024

Düzeltilme tarihi: 27 Şubat 2024

Kabul tarihi: 13 Mart 2024

Yazar Notu: Bu makalenin bazı kısımlarında ilk yazarın yüksek lisans tez çalışmasından yararlanılmıştır.

DOI: 10.7816/nesne-12-31-08

¹ Araştırma Görevlisi, Abdullah Gül Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, oznur.irem(at)agu.edu.tr, ORCID: 0009-0002-6270-8445

² Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, derya.hasta(at)ankara.edu.tr, ORCID: :0000-0002-6299-0666

Sosyal Psikolojik Açıdan Linç Kültürü: İlişkili Olduğu Etmenler ve Sonuçları Açısından Bir Derleme

Sosyal medya, zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın kişilerin oluşturdukları içerikleri diğer insanlarla paylaştıkları sanal bir ortamdır (Davis, 2016; Vural ve Bat, 2010). Bu sanal ortam kişilere birbirleriyle iletişim kurmak ya da bilgi sağlamak gibi avantajlar sunmaktadır. Ancak sosyal medyanın kişilerin mahremiyetine saldırılmasını ve bazı kişilerle ilgili olumsuz yorumlarda ve nefret söylemlerinde bulunulmasını (Nisbet, 2021) kolaylaştırmak gibi dezavantajları da vardır (Baruah, 2012). Sosyal medyanın dezavantajları arasında -bu makalenin konusu olan- linç kültürü de yer almaktadır (Haskell, 2021).

Linç kültürü, önceleri söyledikleri toplum tarafından desteklenip hoş karşılanan bazı kişilerin zaman içinde söylemleri nedeniyle sosyal medyada bir araya gelen bir grup insan tarafından terkedilmeleri/takipten çıkarılmaları ve bu insanların çeşitli cezalandırıcı ve saldırganca tepkilerine maruz kalmalarıdır (Bromwich, 2018; Newport Institute, 2022). Sosyal medyada gerçekleştirilen linç eylemleri ya da linç kültürü, 2017'de yaygınlaşmaya başlamıştır (Fikri ve ark., 2022). Bu nedenle konuya ilişkin alan yazın ve akademik araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu sınırlılığın diğer bir nedeni ise linç kültürü üzerine yapılması planlanan çalışmaların ortaya koyacağı bazı bulguların, daha önce linç eylemlerine katılmış kimi bireyleri rahatsız ederek onlar tarafından yeni linç eylemleri için bahane olarak kullanılma olasılığıdır (Velasco, 2020). Bu sınırlılıklara karşın, sayıları az da olsa linç kültürü üzerine gerçekleştirilmiş çalışmalar vardır (örn., Aksöz, 2019; Bouvier ve Machin, 2021; Fidan, 2021; Geusens ve ark., 2023; Mueller, 2021). Bu çalışmalar linç kültürüne maruz kalmanın kişiler üzerinde pek çok olumsuz etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Bouvier ve Machin, 2021; Fidan, 2021). Örneğin, sert bir ceza yöntemi olan linç, sosyal dışlanma yaşatarak bireylerin kendilerine duydukları güveni azaltmakta ya da içerisinde bulundukları gruba ait hissetme konusunda güçlük yaşamalarına neden olmaktadır (Newport Institute, 2022). Bir başka örnek de özellikle linç kültürüne maruz kalan ünlü kişilerin yaptıkları en ufak hata karşısında büyük bir saldırıyla karşılaşması, hesaplarının ele geçirilmesi ve bunun sonucunda fotoğraflarının izinsiz yayılmasıdır (Ouvrein ve ark., 2018). Ayrıca, linç kültürünün hedefinde kalan kişiler psikolojik güçlükler yaşayabilmekte, hatta bazı vakalar intiharla sonuçlanabilmektedir (Fidan, 2021). Yalnızca linç kültürüne maruz kalmanın değil, linç eylemlerine katılmanın da olumsuz sonuçları vardır. Örneğin, linç kültürüne uyum sağlamak, gençlerin fikirlerini uygun bir şekilde ifade etmeyi öğrenmelerinin önünde bir engel oluşturmaktadır (Newport Institute, 2022).

Linç kültürünün, dolayısıyla onun olumsuz sonuçlarının önüne geçmenin bir yolu bireylere fikirlerini daha yapıcı yollarla dile getirmeleri konusunda yardımcı olmaktır. Kuşkusuz, linç kültürünü anlamaları ve bu kültüre dâhil olmanın altında yatan nedenlerin farkında olmaları söz konusu bireylerin, daha yapıcı ifade yollarını tercih etmelerine katkıda bulunacaktır (Newport Institute, 2022). Linç kültürünün parçası olan kişiler linç kültürü ve onun olumsuz sonuçları hakkında ne kadar bilgi edinilirse o denli bilinçlenecekler ve çığ gibi büyüyen etkisi karşısında direnerek gerektiğinde linç kültürüne dur diyebileceklerdir. Buradan hareketle, bu derleme makale ilgili okura konuyla ilgili bilgi sunmayı ve kısmen de olsa bir farkındalık oluşturmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de linç kültürü konusunda yapılan çalışmaların sayıca az olduğu ve genellikle medya (Fidan, 2021), iletişim (Fikri ve ark., 2022; Sağlam, 2021; Türk, 2017) ve gazetecilik (Özgür, 2007) alanlarında gerçekleştirildiği de göz önünde bulundurulduğunda, linç kültürünü sosyal psikolojik bir bakış açısıyla ele alan bu derlemenin ilgili alan yazına yeni bilgiler kazandıracağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda makalede ilk olarak linç kültürü ve linç kültürünün tarihçesinden söz edilecektir. Ardından kitle psikolojisi, insandışılaştırma, anonimlik, kimlik yitimi, sorumluluğun dağılması, uyma ve günah keçisi seçme gibi bazı sosyal psikolojik değişkenler ile linç kültürü arasındaki ilişkilere yer

verilecektir. Bu ilişkileri linç kültürü ile ilgili güncel araştırma örnekleri ve linç kültürünün sonuçları izleyecektir. Son olarak ise sonuç kısmına ve konuyla ilgili bazı önerilere yer verilecektir.

Sosyal Medyada Linç Kültürü

Sosyal medyadaki linç eylemleri alan yazında “iptal kültürü” (cancel culture) olarak ele alınmaktadır. Türkiye’deki alan yazına bakıldığında iptal kültürünün linç kültürü ile benzer olduğunu ifade eden (Beyhan, 2021; Güntürkün ve Altunay, 2023) ya da her ikisinin aynı kavramlar olduğunu belirten (Uçtu ve ark., 2022; Sarı, 2022) kaynaklar bulunmaktadır. Türkiye’de iptal kültüründen ziyade linç kültürü kavramı kullanılmaktadır. Bu sebeple “iptal kültürü” bu makalede linç kültürü ifadesiyle ele alınacaktır.

Pew Araştırma Merkezi’nin 2020 yılında yaptığı çalışmada, ABD’li yetişkinlere anket aracılığı ile linç kültürünün ne anlama geldiğine yönelik sorular sorulmuştur. Bu anket sonucunda katılımcıların %44’ünün linç kültüründen haberdar olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu kişilerin %49’u linç kültürünü, kişilerin yaptıkları eylemlerden sorumlu olmalarını sağlamak için gerçekleştirilen davranışlar olarak tanımlarken %14’ünün ise ifade özgürlüğünü engelleyen bir tür sansür olarak değerlendirdikleri görülmüştür (Pew Research Center, 2021). Bromwich’in (2018) çalışmasında ise linç kültürü, önceleri söyledikleri desteklenen ya da tolere edilen kişilerin zaman içinde söylemlerinin hoş karşılanmaması ve bir grup insanın ya da bir topluluğun bu kişilerden geri çekilmesi eylemi olarak ele alınmaktadır. Benzer şekilde Clark (2020) da linç kültürünü, toplumun eylemlerinden ya da sözel ifadelerinden dolayı saldırgan olduğunu düşündüğü kişileri para ve zaman gibi kaynaklarla ödüllendirmeyerek ve dikkati bu kişilerin üzerinden çekerek tepki göstermesi olarak tanımlamaktadır.

Linç kültürü, genellikle eserleri ya da ifadeleri toplum normlarına uygun olmayan veya tartışmalı bulunan kamuya mal olmuş kişilere karşı gerçekleştirilmektedir (Fikri ve ark., 2022). Toplumun onaylamadığı bir durum karşısında, sosyal medyada daha önce birbirini tanımayan bireyler çeşitli yollarla (hashtag, yorum) bir araya gelerek bir kitle oluşturmaktadır. Bu kitle, ifadeleri ya da davranışları toplum normlarına uygun bulunmayan kişilerin kamusal alandan silinmesini, sosyal medya ortamında kendisine yer bulamamasını ve toplumdan dışlanmasını hedefleyebilmektedir (Beiner, 2020). Bu hedef doğrultusunda kendilerinininkine benzer görüşlere sahip olan diğer kişilerle bir araya gelen bireyler, bir başkasına yönelik düşmanca, ayrımcı ve nefret içeren söylemlerde bulunabilmektedirler. Ayrıca söz konusu kişilerin toplum tarafından desteklenmesini engellemeyi, mesleki itibarlarının sarsılmasını ve eserlerine veya ortaya koydukları ürünlere ilgi gösterilmesini engellemeyi de isteyebilmektedirler (Webster, b.t.).

Kişilerin ortaya koyduğu ürünlere ilgi göstermeyerek tepki koymak geçmişte de sıkça yaşanmıştır. Örneğin uzun yıllardır günlük yaşamda zaman zaman karşımıza çıkan boykot kavramı, tüketicileri piyasada belirli ürün veya hizmetleri satın almaktan kaçınmaya teşvik etme girişimi olarak tanımlanmaktadır (Friedman, 1985). Kişiler destekledikleri ve piyasada görmek istedikleri satıcılara ya da pazar davranışlarına, paraları aracılığıyla oy verebilmektedirler (Shaw ve ark., 2006). Destekledikleri kişileri ve işletmeleri satın alma davranışıyla ödüllendirirken desteklemedikleri kişileri ve işletmeleri ise satın almama davranışıyla boykot ederek cezalandırabilmektedirler (Neilson, 2010).

Linç kültürünün boykot teriminin evrimleşmiş hali olduğu belirtilmektedir (Fikri ve ark., 2022). Buna karşın gerçekleştikleri bağlamlar ve hedefleri açısından aralarında farklılıklar vardır. Belirtildiği gibi, boykot kavramı genellikle satın alma davranışlarındaki tercihlerle ortaya çıkmaktadır. Linç kültürü ise Bromwich’in (2018) tanımladığı gibi, davranışları veya ifadeleri desteklenmeyen bir kişiyi “iptal etmek” veya varlığını silmek amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Linç kültürünün ortaya çıkmasında rolü olan önemli hareketlerden biri “Me Too” hareketidir. Bu hareket, linç kültürünün doğasıyla bağlantılı olarak kadınlara cinsel taciz ve saldırıda bulunan kişileri iptal etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu harekette insanlar, özellikle de cinsel taciz ve saldırı mağduru olmuş kadınlar, cinsel taciz ve saldırıda bulunan kişileri çevrimiçi ortamlarda ifşa ederek cezalandırmışlardır. Twitter üzerindeki bu ifşalar zamanla artarak bir dijital direniş hareketi haline gelmiştir (Aggarwal ve Brenner, 2020; Duque ve ark., 2021; Xiong ve ark., 2019). Bu örnekte olduğu gibi linç kültürünün hedefinde genellikle zorbalık, ırkçılık, cinsiyetçilik ya da taciz gibi çeşitli suçlarla ilişkilendirilen kişiler yer almaktadır (Mueller, 2021). Ayrıca siyahi bireylerin seslerini duyurabilmek amacıyla gerçekleştirdikleri “Black Twitter” eylemi de sosyal adaletsizliği ön plana çıkarabilmek için linç kültürünü kullanmıştır (Clark, 2020). Me too ve Black Twitter gibi hareketler linç kültürünün olumlu sonuçları da olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu örneklerle karşın, Newport Institute’ün (2022) dikkat çektiği gibi linç kültürünün olumsuz sonuçlarını göz ardı etmemekte yarar vardır.

Linç kültürünün “çevrimiçi ayıplama” (online shaming) (Laidlaw, 2017) kavramından doğduğu ve boykot hareketleriyle yönlendirildiği yönünde görüşler de bulunmaktadır (Duque ve ark., 2021). Bu noktada çevrimiçi ayıplama ve dijital kanunsuzluktan söz etmek uygun olacaktır.

Çevrimiçi ayıplama ve dijital kanunsuzluk

Kimilerine göre (Klonick, 2015), taciz ve zorbalık gibi istismar türlerinden ayrı tutulsa da bazı araştırmacılar (örn., Laidlaw, 2017) ciddi sonuçlara yol açabilen çevrimiçi ayıplamayı istismar biçimlerinden biri olarak sınıflandırmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte karşımıza çıkan çevrimiçi ayıplamanın kökleri de tıpkı linç kültürü gibi geçmişe dayanmaktadır. Günümüzde suçlular çevrimiçi ortamlarda kitleler tarafından ayıplanırken geçmişte; linç etme ve kırbaçlama gibi yöntemler aracılığıyla kamusal meydanlarda ayıplanmışlar ya da cezalandırılmışlardır (Goldman, 2015; Laidlaw, 2017). Eric Posner (2015) çevrimiçi ayıplamayı, toplumun normlarını ihlal eden kişilerin diğer insanlar tarafından eleştirilmesi, bu kişilerden uzak durulması ve söz konusu kişilerin toplumdan dışlanması olarak açıklamaktadır. Kısacası Posner (2015), çevrimiçi ayıplamayı bir tür sosyal kontrol olarak ele almaktadır. Çevrimiçi ayıplama, özellikle yasaların dışında kalan sosyal yanlışları düzenlemek için kullanılmaktadır. Bazı durumlarda büyük şirketlere (Örn., Facebook, GoDaddy vb.) karşı da çevrimiçi ayıplama uygulanabilmekte, söz konusu ayıplama zaman zaman sosyal ihlali gerçekleştirenlere gereğinden fazla ceza verilmesiyle de sonuçlanmaktadır (Laidlaw, 2017).

Çevrimiçi ayıplamanın kategorilerinden biri olan dijital kanunsuzluk (vigilantism), kamuoyunun, sosyal bir yanlış fark etmesinin ardından bu yanlış gerçekleştirenleri küçük düşürerek cezalandırması anlamına gelmektedir (Laidlaw, 2017). Linç kültüründe de bireyler topluluğun normlarını ihlal eden davranış veya söylemlerin sahibini cezalandırmak için bu kişileri iptal etmektedirler. Bu sebeple linç kültürünün de bir çeşit kanunsuzluk olabileceği veya en azından bazı durumlarda kanunsuzluğa dönüşeceği söylenebilir (Chiou, 2020).

Velasco’nun (2020) da belirttiği gibi, buraya kadar aktarılan bilgiler, linç kültürünün karmaşık ve toplumsal bir hareket olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada, linç kültürünün karmaşık yapısının anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülen bazı sosyal psikolojik etmenlerden söz etmek yararlı olabilir.

Linç Kültürü ile İlişkili Bazı Sosyal Psikolojik Etmenler

Kitle Psikolojisi

“Me too” gibi hareketlerde görüldüğü üzere, linç eylemi tek bir kişinin bir duruma tepki göstermesiyle ortaya çıkmamaktadır. Başka bir deyişle linç girişimleri ve linç kültürü bir topluluk eylemi olarak gerçekleşmektedir. Linç girişimde bulunan topluluk, linç kitlesini oluşturmaktadır. Le Bon’a (1895/2018) göre kitle; ırk, din, cinsiyet ve meslekleri fark etmeksizin bir şekilde bir araya gelmiş insan topluluğudur. Kitleyi oluşturan insanlar, kitle içindeyken sahip oldukları bireysel özelliklerden farklı ve yeni kitlesel özelliklere sahip olmaktadır (Le Bon, 1895/2018). Kendi özelliklerini ve karakterlerini bir kenara bırakmakta ve içerisinde yer aldıkları kitleyle bir bütün haline gelmektedirler. Bu sayede kitle kolektif bir ruh kazanmaktadır. Kolektif ruhun etkisiyle bireyler, tek başlarına düşünmedikleri düşünceleri düşür veya eyleme geçirmedikleri davranışları gerçekleştirir hale gelebilmektedirler (Le Bon, 1895/2018). Kitlenin bu özellikleri linç eyleminin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya yardımcı olmaktadır, çünkü linç kültürü çevrimiçi ortamda bir araya gelen kitleler tarafından gerçekleştirilmektedir (Martinez, 2021). Bir birey sosyal medyada kendi inanç ve fikirlerine ters düşen bir paylaşımla karşılaştığında, söz konusu paylaşım tepki veren bir kitle yoksa kendisi de tepki vermeyebilir. Ancak bir kitle aynı paylaşımı linçlemeye başlamışsa, onun da bu linç eylemine katılması çok daha olasıdır.

İnsandışılaştırma

İnsandışılaştırma (dehumanization), bir kişinin ya da grubun daha az insani özellik taşıdığını öne sürerek (Leyens ve ark., 2001) ve kişilerin bireyselliklerini inkâr ederek (Mikkola, 2011) onları insan değillermiş gibi algılama ve insandan aşağı bir statüde sınıflandırmadır (Chirof ve McCauley, 2006; Haslam ve Stratemeyer, 2016). Birçok çalışma (Fincher ve Tetlock, 2016; Nagar ve Maoz, 2017; Stevenson ve ark., 2015) insandışılaştırmanın zarar verme ile pozitif, yardım davranışı ile negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanlar insandışılaştırma sonucunda bireysel suçlular için daha sert cezalar önermektedir (Fincher ve Tetlock, 2016). Ayrıca yapılan çalışmalar, insandışılaştırılmanın önyargıya ve ayrımcı davranışların kabulüne yol açtığına işaret etmektedir (Kteily ve ark., 2015).

Görüldüğü üzere insandışılaştırma, kişilerin bir başkasına zarar vermesine hizmet etmektedir. Bireysel suçlara yönelik daha sert cezaların önerilmesine yol açabildiği (Fincher ve Tetlock, 2016) gibi sosyal medya ortamında yargılanan kişilerin daha sert cezalara çarptırılmasına da neden olabilir. Nitekim kitlenin, karşısındaki kişiyi insan dışı olarak etiketledikten sonra ona zarar verecek ifadelerde ve davranışlarda bulunma olasılığı artmaktadır (Kelman, 1973).

Anonimlik

Sosyal medya linç kültürünü ortaya çıkarmak için oldukça elverişli bir ortam sunmaktadır. Linç kültürünün hem bir kitle eylemi olması hem de sosyal medya üzerinden gerçekleşmesi kişilerin anonimliğine izin vermektedir. Kişiler sosyal medyada dilerlerse takma isimler kullanarak anonim bir şekilde fikirlerini ifade edebilmektedir (Laidlaw, 2017). Douglas ve McGarty’nin (2001) gerçekleştirdiği çalışmaya göre, çevrimiçi ortamlarda anonim olan kullanıcıların bir başka kişiye düşmanca veya tehdit içerikli mesajlar gönderme olasılıkları anonim olmayan kullanıcılara kıyasla daha fazladır. Bu çalışma sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen linç eylemlerinin ortaya çıkmasında anonimliğin rolüne işaret etmesi açısından

önemlidir. Benzer şekilde Zimbardo da (1969), Milgram'ın (1974) klasik itaat deneyinin³ farklı bir versiyonunu gerçekleştirdiği çalışmasında, kapüşon takan katılımcıların kurban rolündeki katılımcıya diğer katılımcılara göre daha uzun süre şok uyguladıklarını gözlemiştir. Şiddet içerikli birçok sinema filminin de anonimliği kullandığı görülmektedir. “The Purge” film serisi buna örnek olarak gösterilebilir. Bu seri ABD hükümetinin öldürme dâhil bütün suçları işlemenin serbest olduğu 12 saat süren “Arınma Gecesi”ni konu almaktadır (Alexandrescu, 2022). Film boyunca özellikle suç davranışı gerçekleştiren birçok kişinin yüzlerini maskelerle kapattıkları görülmektedir. Bu maskelerin kullanım amaçlarından biri, saldırganların anonim hale gelmelerine ve Zimbardo'nun (1969) deneyinde olduğu gibi daha kolay şiddet uygulamalarına katkıda bulunması olabilir.

Kimliğin Yitirilmesi

Kimliğin yitirilmesi, bireyin bir topluluk ya da grubun içerisinde hareket ettiğinde kendisini bir birey olarak görmemesi veya kendisini kalabalığın bir parçası olarak görmesidir (Festinger ve ark., 1952). Böyle durumlarda kişiler kendilerini diğerlerinden farklı ve benzersiz bir birey olarak görmeyebilirler. Bunun sonucunda kişilerin içsel kısıtlamaları azalabilmekte, bireysel kontrolleri devre dışı kalabilmektedir (Vilanova ve ark., 2017). Örneğin, bir partide veya stadyumda kişi, içinde bulunduğu kitlenin de etkisiyle tek başınayken gerçekleştirmeyeceği küfür ya da hakaret etmek gibi saldırganca eylemlerde bulunabilir (Dunning, 2000; Fernández-Calderón ve ark., 2013). Nitekim 1970 yılında yapılan bir çalışmada kimliksizleşme düzeyi arttıkça üniversite öğrencilerinin daha eleştirel bir tutuma sahip oldukları belirlenmiştir (Cannavale ve ark., 1970). Linç kültürü için de benzer bir durum söz konusudur. Bireyler sosyal medyada linç gerçekleştiren kitlenin içinde kaybolmaktadırlar. Bu sayede daha eleştirel ve yıkıcı bir tutum sergileyebilirler. Böylece tek başlarınayken kullanmayacakları ifadelerle başvurarak hedefteki kişiyi linçlemeleri kolaylaşıyor olabilir.

Sorumluluğun dağılması

Sorumluluğun dağılması (diffusion of responsibility) kavramı, bir olaya tanık olan başka kişilerin varlığı durumunda insanların yardım etme konusunda daha az sorumluluk hissettiklerini anlatmak için kullanılır (Darley ve Latané, 1968). Sorumluluğun dağılması açısından linç kültürü de uygun bir ortam sunmaktadır. Linç kültürü bağlamında bireyler bir başka kişiyi iptal etmeye yönelik ifadeler kullanabilir veya paylaşımlarlar yapabilir. Onların da katkısıyla bir linç eylemi gerçekleştiğinde ise sorumluluk almayarak suçu içerisinde yer aldıkları linç kitlesine atfedilebilirler. Ek olarak bu kişiler, sorumluluğun dağılması nedeniyle olumsuz davranışlarının sorumluluğunu üstlenmeyecekleri için linçe maruz kalan kişilere yardım etmeye de daha az gönüllü olabilirler.

Linç Kültürüne Uymak

Sosyal etki, kişilerin duygu, düşünce, davranış ve inançlarının bir başka kişinin gerçek veya hayali varlığından etkilenerek değişim göstermesidir (Latané, 1981). Bireylerin özellikle içerisinde yer aldıkları grupların sosyal etkisine açık oldukları söylenebilir. Normatif sosyal etki, kişilerin kendilerini içinde bulundukları gruba kabul ettirmek veya bir başkasının beklentisini karşılamak için beklentilere uygun şekilde davranmalarını ifade etmektedir (Deutsch ve Gerard, 1955). Normatif sosyal etki sosyal medya için de geçerli olabilir. Kişiler sosyal medyada da kendilerine benzer görüşte olan insanlarla bir araya gelerek

³ Ayrıntılı bilgi için bk.

Milgram, S. (1974). Obedience to authority: An experimental view. New York: Harper & Row.

grup oluşturabilmektedir. Bu grupların da üyelerinin uyması gereken normları bulunur (Sherif ve Sherif, 1953). Grup normları sosyal medyadaki herhangi bir linç eylemini desteklediği takdirde ise grup üyelerinin sosyal etki yoluyla söz konusu linç eylemine dâhil olmaları çok daha kolaylaşıyor olabilir.

İnsanlar diğer insanların hayali varlığından da etkilenebilmektedir. Başka bir deyişle, sosyal etki, kişiler belli bir fiziksel ortamda bir arada olmasalar da ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca, bazı durumlarda insanlar grup tamamen kendilerine yabancı kişilerden oluştuğunda bile sosyal olarak reddedilmemek için gruba uyum sağlayabilmektedirler (Asch, 1955; Baron ve ark., 1996). Bu bilgiler doğrultusunda, linç kültürü sanal bir ortamda gerçekleşiyor ve linç kültürünü ortaya çıkaran kitle yabancılardan oluşuyor bile olsa bireylerin linç kültürünün bir parçası haline gelmelerinin olası olduğu söylenebilir.

Seyirci Etkisi

Seyirci etkisi (Darley ve Latané, 1968), insanların etraflarında başkaları olduğunda tek başına oldukları durumlara kıyasla yardım etme olasılıklarının azalmasını ifade etmektedir. Seyirci etkisi, sorumluluğun dağılmasıyla yakından ilişkilidir. Yardım gerektiren bir durumda etrafta yardım edebilecek, sorumluluğun yüklenebileceği başkaları olduğunda insanlar harekete geçemeyebilmektedir. Kitty Genovese'in 1964 yılında vahşi bir şekilde tecavüze uğrayıp öldürülmesine tanık olan 38 kişinin ona yardım etmemesine getirilen açıklamalardan biri seyirci etkisidir (Darley ve Latané, 1968). Kitty Genovese vakasında olduğu gibi sosyal medyada da kişiler linçe maruz kalan kişilerin hayatlarının mahvolmasına tanık olmalarına karşın linç kültürüne karşı çıkmayabilir veya linçe maruz kalan kişiye yardım etmeyebilirler.

Linç kültürünün hedefi: Günah Keçisi

Campbell'e (2013) göre günah keçisi, bir kişi veya grubun, başlarına gelen kötü olaylar ya da karşılaştıkları sorunlar için suçlu olarak seçtikleri her türlü varlıktır. Bir toplum değer, inanç ve din gibi konularda homojen hale geldiğinde toplumda ortaya çıkan farklılıkların tehdit olarak algılama düzeyi artmaktadır. Algılanan tehditler arttıkça saldırgan duygu ve tepkiler de artmaktadır. Bu duygu ve tepkiler ise genellikle azınlık gruplarının üyelerinden seçilen günah keçilerine yöneltilmektedir (Allport, 1954; Girard, 2005; Rothschild ve ark., 2013).

Linç kültüründe seçilen günah keçisi genellikle ünlü ya da kamuya mal olmuş kişilerdir. Seçilen günah keçisine kimi zaman linç eylemlerine kadar varabilen davranışlarda bulunmaktadır (Karataş, 2022). Çoğunluğun benimsediği baskın görüşü savunan bireyler, kendi görüşlerine uymayan fikirlerle karşılaştıklarında, bu fikirlere sahip olan herkesle mücadele edemeyebilirler. Bunun yerine sosyal medyada görünür olan ve takipçi kitlesi bulunan kişilerden günah keçisi seçip toplumun görüşüne uymadıkları için bu kişi ya da kişileri linçleyebilirler. Sosyal medya paylaşımlarıyla LGBTQ+ bireylere desteğini belirten Mabel Matiz'in linç kültürünün hedefi haline gelmesi (Karataş, 2022) buna örnek verilebilir. LGBTQ+ bireylerin ya da onları savunanların her birine karşı olumsuz söylem ya da ayrımcı dil kullanamayacak olan toplum, Matiz'i günah keçisi olarak seçmiş ve onu linç kültürünün hedefi haline getirmiş görünmektedir.

Buraya kadar linç kültürüyle ilişkili olduğu düşünülen kitle psikolojisi, insandışılaştırma, anonimlik, kimliğin yitirilmesi, sorumluluğun dağıtılması, sosyal etki, seyirci etkisi ve günah keçisi kavramlarından söz edilmiştir. Bu kavramlar ve linç kültürü arasındaki ilişkileri somut verilerle desteklemeye yönelik nitel veya nicel yeni çalışmalar yapılması ortaya çok önemli bilgiler koyma potansiyeline sahiptir. İzleyen başlık altında ise linç kültürünün daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle bazı örnek vakalara yer verilmiştir.

Linç Kültürüne Dair Örnek Vakalar

Linç kültürü kapsamında değerlendirilebilecek ve burada aktarılabilecek olan vakalardan ilki Filipinler’de gerçekleşmiştir. Filipinler’de ünlü bir blog yazarı olan Cat Arambulo-Antonio Covid-19 salgınının en yoğun yaşandığı günlerde yaptığı paylaşımıyla dikkat çekmiştir. Instagram hikâyesinde kişilerin evlerinde kalmalarına yönelik hakaret ve küfür içeren bir paylaşımda bulunmuştur. Twitter’da Cat Arambulo-Antonio’nun linç edilmesine yönelik çağrılar yapılmıştır. Bu kişi sadece sosyal hayatında değil meslek hayatında da iptal edilmiştir. Linç kitlesi Antonio’nun ilişkili olduğu markalardan uzak durulması gerektiğini belirtirken bazı markalar da Antonio ile aralarına mesafe koydukları açıklamasında bulunmuşlardır (Velasco, 2020).

Harry Potter kitap serisinin yazarı J. K. Rowling ise trans bireylerle ilgili olumsuz yorumlarda bulunan Maya Forstater’ı destekleyen ifadeler kullanmıştır. Bu durumun ardından Twitter’da tartışmalar yaşanmıştır. Halkın bir kısmı Rowling’i trans bireyleri dışlamakla suçlarken bir kısmı ise Rowling’e destek olmuştur. Rowling’e destek olanlar da linç kültürüne maruz kalmışlardır. Yazar Gillian Philip, Rowling’e desteğini açıkladığı için hem linçe uğramış hem de tehdit mesajları almıştır. Bunun yanı sıra yayıncısı Philip’i işinden kovmuştur (Schwirblat ve ark., 2022). Bu örnek linç kültürünün hedefindeki kişileri destekleyen kişilerin de linç eylemlerine maruz kalabileceğini ve kamuoyunun bu kişileri de iptal edebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Bir diğer örnekte linçe maruz kalan kişi Doğu Lambok’ta vaizlik görevi yapan Tuan Guru Mizan Qudsiyah’tır. Paylaştığı içeriklerden birinde Lambok’un kutsal sayılan azizlerine yönelik hakaret içerikli ifadeler yer vermiştir. Qudsiyah, bu paylaşımının ardından linç kültürüne maruz kalmıştır. Öyle ki uğradığı linç sonucunda din adamlığından uzaklaştırılmış ve gözaltına alınmıştır. Bu örnekte dikkat çeken bir husus da linç eylemini gerçekleştiren kitlenin, Qudsiyah’ın temsil ettiğine inandıkları İslam dinine karşı da harekete geçmesidir. Söz konusu kişiler İslamiyet’le ilişkili kimi bölgelere ve İslami yatılı okullara saldırı gerçekleştirirken kimi bölgeleri de yakmışlardır (Fikri ve ark., 2022). Bu örnek, sosyal medyada paylaşılan tepki çekici bir içeriğin, sadece paylaşımı yapan kişiye yönelik linç eylemiyle sınırlı kalmayabileceğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Örnekte görüldüğü gibi, linç kültürüne dâhil olan bireyler sadece Qudsiyah’ın kendisine değil; onun temsil ettiği inanca, onunla aynı inancı paylaşan başkalarına ve onun inancını temsil eden fiziksel çevrelere de zarar vermişlerdir.

Linç kültürü dizilere de konu olmaktadır. Örneğin, Black Mirror dizisinin Hated in the Nation (Sosyal Linç) isimli bölümünde bir distopyadan bahsedilmiş ve burada sosyal medya üzerinden linçe uğrayan ve en çok olumsuz yorum alan kişinin öldürüldüğü bir düzen ele alınmıştır (Putri ve Nafisah, 2020). Bu bölüm de linç kültürünün toplum üzerinde nasıl sonuçlara yol açabileceğini görmek açısından izlenmeye değerdir.

Yukarıda verilen örnek vakaların yanında, linç kültürünü incelemenin önemine dikkat çekmek de yararlı olabilir. Linç kültürünü incelemek hem bireylerin neden linç kültürüne dâhil olduklarını hem de linç kültürüne maruz kalanların ne tür sonuçlarla karşılaştıklarını anlamak açısından önemlidir. Bu nedenle aşağıda, linç kültürüne ilişkin farkındalığı artıracağı düşüncesiyle güncel bazı araştırma örnekleri sunulmuştur.

Linç Kültürü ile İlgili Güncel Araştırma Örnekleri

Linç kültürüyle ilgili yapılan çalışmalardan biri Mueller (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Mueller (2021), linç kültürüyle ilgili psikolojik davranışların profilini belirlemek amacıyla nitel görüşmeler yapmış, ardından nicel analizler gerçekleştirerek karma bir yöntem izlenmiştir. İlk aşamada yirmi yedi nitel görüşme yapmıştır. Bu görüşmelerde katılımcıların sosyal medya kullanımına, sosyal medyadaki tartışma ortamlarına, tartışmalı paylaşımlara gelen yorumlara ve kişilerin linç kültürüyle ilgili deneyimlerine yönelik sorular sormuştur. Daha sonra görüşmelerden elde edilen bilgiler üzerinden nitel bir analiz gerçekleştirilmiş ve linç kültürünü tanımlayan ortak temalar belirlenmiştir. Bu temalar inançları gizli tutmak, yapılan uygunsuz durum için özür dilemek, eleştirel düşünme ve tartışmalara olan bakışla ilgilidir. Toplumun linç kültürünün hedefi olan kişiden özür beklemesi, linç kültürüne katılmanın en önemli belirleyicisi olarak bulunmuştur. Dolayısıyla çalışmanın sonucunda linç kültürünün temelini özür talebinin oluşturduğu ortaya konulmuştur. Çalışmada yapılan nicel analiz sonucunda ise özellikle kişilerin kendilerini siyasi olarak liberal ve kadınsı cinsiyet özellikleriyle tanımlama düzeyleri arttıkça linçin hedefi haline gelen kişilerden daha fazla özür talep ettikleri bulunmuştur (Mueller, 2021). Bu çalışmada hem nitel hem de nicel yöntemin uygulanması çalışmanın güçlü yönlerinden biridir. Çalışmada gerçekleştirilen nitel yöntem araştırmacılara linç kültürü hakkında çok yönlü bilgiler sunmuştur. Bu araştırmada nitel çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılara linç kültürüne katılmanın ardındaki motivasyonlarının sorulmaması ise bir sınırlılık olarak düşünülebilir.

Bir başka çalışma Bouvier ve Machin (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ırkçı söylemlerde bulunan kişilere karşı gerçekleştirilen Twitter kampanyaları incelenmiştir. Bu incelemede hashtaglerden yararlanılmıştır. Twitter hashtagleri Twitter kullanıcıları tarafından oluşturulan ve bir olay veya durumla ilişkilendirilen bir etiketleme biçimidir (Chang, 2010). Çalışmada üç Twitter hashtag'inden alınan veriler kullanılmıştır. Bu üç hashtagte de ırkçı söylemlerde bulunan ya da ayrımcı davranışlar ortaya koyan kişilere yönelik tepkiler yer almaktadır. Belli dönemlerde seçilen hashtag'lere atılan tweetler incelenmiş ve bu inceleme için 3000 tweet seçilmiştir. İlk aşamada tematik bir analiz gerçekleştirilerek verilerin hangi ana temalarla ilişkili olduğu belirlenmiştir. İkinci aşamada ise söylem analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu sayede hem ırkçı olarak kabul edilen kişilerin hem de bu kişileri linç eden kitlenin nasıl temsil edildiği incelenmiştir. ırkçı eylemlerde bulunan kişilere yönelik temsillerden bazıları; ırkçılığın bireyselleştirilmesi, sosyal arka plan olarak ırkçılık ve bu kişilerin ortaya koyacağı özürlerin reddedilmesi şeklindedir. ırkçı eylemlerde bulunan kişilere yönelik tepki gösteren linç kitlesinin ise kendilerini kolektif ve 'biz' olarak temsil ettikleri dikkat çekmektedir (Bouvier ve Machin, 2021). Linç kültürünün Twitter'da sıklıkla rastladığımız bir durum olduğu düşünüldüğünde, Twitter üzerinden gerçekleştirilmiş olan bu çalışma özellikle kıymetlidir. Ayrıca, linç kültürünü hem linç gerçekleştiren kitle hem de linçin hedefinde kalan kişi üzerinden incelemesinin çalışmanın güçlü yönlerinden biri olduğu söylenebilir.

Geusens ve arkadaşları (2023) ise Youtube'ın güzellik topluluğunda bulunan beş Youtuber'ın uğradıkları linçleri incelemiştir. Araştırmacılar bu çalışmada Youtube'daki güzellik topluluğunun maruz kaldığı linç kültürünün motivasyonlarını ortaya çıkarmayı hedeflemişlerdir. Çalışmaya Youtuber olarak James Charles, Tati Westbrook, Shane Dawson, Jeffree Star ve Nikita Dragun seçilmiştir. Bir milyondan fazla abonesi bulunan bu Youtuber'ların linç edilme durumunun tartışıldığı 41 video incelenmiştir. Öncelikle bu videoların tamamı yazıya dökülmüştür. Daha sonra altı aşamalı tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle bağlı olarak araştırmacılar videoların yazıya dökülmüş transkriptini dikkatli bir şekilde okuyarak verileri tanımlamış ve yorumlamışlardır. Kodlardaki temalar belirlenerek ana temalar oluşturulmuştur.

Yapılan analizler sonucunda güzellik topluluğunda yer alan beş Youtuber'ın linçlenmesinin ardındaki temel motivasyonlar belirlenmiştir. Bunlardan ürün sorunları ve ciddi iddialarla ilgili olanlar açık motivasyonlar olarak ele alınmıştır. Ancak gizli motivasyon olarak ele alınan daha az önemli olan olayların (petty drama) linç kültürünün asıl motivasyonunu oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu gizli motivasyon özellikle kıskançlık, ticari çıkarlar ve bir Youtuber'ın içeriğinden hoşlanmamayı kapsamaktadır. Bu sebeple linç kitlesinin sosyal adaleti sağlama amacını vurguladığı linç kültürünün, özellikle Youtube platformunda daha çok kıskançlık ve ticari amaçlar çerçevesinde oluşabileceği gösterilmiştir (Geusens ve ark., 2023). Çalışmada videoların transkriptlerinin çıkarılarak ayrıntılı inceleme yapılmasının Youtube platformunda gerçekleştirilen linçlere ilişkin oldukça önemli bilgiler ortaya koyduğu söylenebilir. Sadece linç kültürüne katılan bireylerin incelenmesi, linç kültürünün hedefinde yer alan bireylerin incelenmemiş olması ise çalışmanın bir sınırlılığı olarak değerlendirilebilir.

Nguyen'in (2021) tez çalışması da Youtube platformunda ortaya çıkan linç kültürünü ve iptalleri ele almıştır. Youtube platformu dünyanın en çok ziyaret edilen sitelerinden biridir (Khan, 2017). Çalışmada 18 – 24 yaş grubunun Youtube platformunda gerçekleşen linç kültüründeki rollerini ele almak amaçlanmıştır. Çalışma nitel bir yaklaşımla yürütülmüştür. Çalışmaya katılan kişiler Youtube deneyimlerini ve linç kültürü hakkındaki düşüncelerini detaylı şekilde açıklamışlardır. Araştırmacı bunun için odak grup çalışması gerçekleştirmiş ve katılımcılara; bir etkileyicinin güvenilir olmasını sağlayan özellikler, bazı kişilerin linçe uğraması gerekip gerekmediği ve bunun nedenlerini sormuştur. Çalışmanın sonucunda, katılımcıların birçoğunun linç kültürünü faydalı olarak görmese de gerekli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma katılımcıların linç kültürüne dahil olmasının ardındaki cezalandırma isteği ve sosyal yanlışları gerçekleştiren kişileri sosyal medya ortamından uzaklaştırma gibi motivasyonların açığa çıkarılmasını sağlamıştır. Bu sebeple bu çalışmanın da linç kültürü hakkında oldukça fikir verici bir çalışma olduğu söylenebilir.

Aktarılan örneklerin de gösterdiği gibi, linç kültürü ile ilgili yapılan çalışmaların hem nitel hem de nicel yöntemlerle yürütüldüğü, bununla birlikte nitel çalışmaların öne çıktığı görülmektedir. Linç kültürü ile ilgili olarak Türkiye'de de çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Aşağıda bu çalışmalardan bazıları özetlenmiştir.

Linç Kültürü ile İlgili Türkiye'den Araştırma Örnekleri

Türkiye'de linç kültürünün genellikle lisansüstü tez çalışmalarına konu olduğu görülmektedir. İlk olarak Aksöz'ün (2019) tezinden bahsedilecektir. Bu tez çalışmasında Instagram ve Twitter'daki linç söylemleri ele alınmış, bu kapsamda linç kültürünün hedefi haline gelen Fahriye Evcen, Deniz Akkaya, Funda Esenç, Danla Biliç, Arielle Charnas ve Seda Altın'ın yer aldığı olaylar ve bu olaylara yönelik takipçilerin yorumları söylem analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen temalar “kadın”, “dış görünüş”, “beden” ve “güzellik”le sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmanın sebebi sosyal medya linçlerine daha çok kadınların maruz kaldığının ve linçlerin genellikle bahsedilen temalar üzerinden gerçekleştiğinin görülmesidir. Çalışmanın sonucunda, sosyal medyanın narsisizmi tetiklediği ve bunun sonucunda da nefret söyleminin üretildiği bulunmuştur. Çalışmada nefret söyleminin olgusal karşılığının linç olduğu ve bu sebeple linç olgusunun sosyal medyadaki önemli meselelerden biri haline geldiği belirtilmiştir (Aksöz, 2019).

Sağlam (2021) tarafından yürütülen bir diğer tez çalışmasında ise zamanla oldukça yaygın hale gelen sosyal medya linçlerinin kavramsallaştırılması ve linçlerin neyi ifade ettiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, sosyal medyada linç kültürünü oluşturan kitleye katılma ve linçe maruz kalma olasılıkları en fazla olan genç yetişkinlerle derinlemesine mülakat yapılmıştır. Ardından dört genç ile odak grup çalışması yürütülmüştür. Çalışmanın sonucunda sosyal medya linçi, sanal ortamlarda suç

işleyen bireylerin cezalandırılması ve utandırılması amacıyla kolektif şiddete maruz bırakılması olarak kavramsallaştırılmıştır (Sağlam, 2021).

Nisbet'in (2021) tezinde ise linç kültüründen sanal linç olarak bahsedilmiştir. Nisbet'e göre, sanal linçe maruz kalan kişiler fiziksel linçe maruz kalanlarda olduğu gibi çeşitli fiziksel ve psikolojik sorunlar yaşamaktadır. Bu sebeple çalışmasında ciddi sonuçlara yol açabilen sanal linçi incelemeyi ve bu soruna yönelik çözüm önerileri ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda hem bireysel olarak sanal linçe uğrayan kişilerle hem de sanal linçe maruz kalan dernek ve vakıfların sosyal medya sorumluları ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde yarı-yapılandırılmış soru tekniğini kullanmıştır. Nisbet'in (2021) çalışmanın sonucunda, sanal linçin psikolojik, fiziksel ve toplumsal zararlara yol açabileceğine dikkat çekilmiştir. Buna göre, sanal linçe maruz kalan kişilerde özgüvenini yitirme ve içe kapanma gibi psikolojik hasarlar ortaya çıkabilmektedir. Sanal linçin fiziksel saldırı, taciz ve kundaklamaya maruz kalmak gibi fiziksel zararları da söz konusu olabilmektedir. Çalışmada ayrıca, suskunluk sarmalı veya toplumsalar bölünmelerin ortaya çıkabileceği de belirlenmiştir. Birçok katılımcı sanal linçten korunmak için yasal yaptırımların uygulanması gerektiğini ifade etmiştir.

Linç kültürü ile ilgili bir diğer tez çalışması Fidan'a (2021) aittir. Bu tezde de linç kültürünün en yaygın olduğu platformlardan biri olan Twitter'da gerçekleşen linç olayları ele alınmıştır. Bu doğrultuda linçe maruz kalan bir üniversite öğrencisi ve sosyal medyada yüksek sayıda takipçiye sahip olan üç kişinin örnekleri incelenmiştir. Yapılan nitel incelemenin sonucunda linçin hedefteki bireyi yok etmek amacıyla gerçekleştiği ve giderek yaygınlaştığı bulunmuştur. Bireylerin dış görünüşleri veya üslupları gibi özellikleri sebebiyle linçlenebileceği, bu durumun kişileri intihara kadar götürebileceği görülmüştür. Araştırmada bir de anket çalışması yürütülmüştür. Anketin sonucunda katılımcıların en çok, hayvana şiddet, taciz veya tecavüz ve ayrıca kadına yönelik şiddet konularındaki linçleri onayladıkları bulunmuştur. Katılımcıların en az onayladığı linçler ise siyaset, inanç ve meslek konularındadır. Ayrıca bu konularda linçe uğramaktan da düşük düzeyde çekindikleri belirlenmiştir. Araştırmanın son kısmında ise ünlü bir psikiyatrist ile derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak yapılan görüşmeye dayanarak sosyal medya linçlerinden kurtulabilmek için bazı öneriler sunulmuştur. Bunlar; okullarda sosyal medya okuryazarlığı dersleri verilmesi, bir paylaşımı paylaşmadan önce sonucunda neler olabileceğini düşünmek ve sosyal medya danışmanlığı almayı içermektedir. Ayrıca bir linçe maruz kalma durumu ortaya çıktığında, kişilerin dürüst olmasının önemli olduğu belirtilmiş ve eğer linçe uğrayanların bir hataları varsa bunu kabul etmeleri önerilmiştir (Fidan, 2021).

Bahsedilecek son tez çalışması Karataş'a (2022) aittir. Bu tezde de linç kültürünün maruz kalan kişiler üzerinde olumsuz sonuçlara yol açabileceğine değinilmiş, dijital linçe ilgili altı örnek üzerinden inceleme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Twitter'da Sezen Aksu, Erkan Oğur, Mabel Matiz, Atakan Kayalar, Gülşen ve Suna Yıldızoğlu'nun maruz kaldığı linçler ve linç içerikli paylaşımlar söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın son kısmında ise sosyal medyada oldukça yaygın olan linç kültürüne ve bunun sebep olduğu yıkımlara dikkat çekmek amaçlanmıştır. Bu amaçla Aby Warburg'un Mnemosyne Atlas çalışmalarından yola çıkarak yukarıda bahsedilen ünlü isimlerin uğradıkları linçler birer linç atlası haline getirilmiştir. Bu atlası oluşturarak sosyal medya ortamlarında linç kültürünün hedefi haline gelen kişilere karşı gerçekleştirilen sözlü saldırılar bir araya getirilmiştir. Bu sayede sosyal medya kullanıcılarının ve linç kitlesinin, linç sürecini daha kapsamlı bir şekilde görmeleri sağlanmıştır (Karataş, 2022).

Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalar bir arada değerlendirildiğinde, Türkiye'de de linç kültürünün daha çok nitel olarak incelendiği görülmektedir. Çalışmalar genel olarak bireylerin linç kültürünü nasıl algıladığı, linç kültürünün hangi temalar etrafında şekillendiği, katılımcıların hangi bağlamda gerçekleşen

linçleri daha çok onayladıkları ve linç kültürünün, hedefteki bireylerde ne tür olumsuz etkilere yol açabildiğiyle ilgili bilgiler sunmaktadır. Ancak linç kültürü konusunda nicel analizlerin eksik kaldığı görülmektedir. İzleyen çalışmalarda bireylerin neden linç kültürüne katıldıkları, linç kültürünün olumsuz etkilerinden nasıl korunulabileceği gibi konular ilişkisel, boylamsal ve deneysel yöntemlerle de incelenebilir.

Örnek vaka ve araştırmaların da gösterdiği gibi, linç kültürü nasıl ele alınırsa alınsın ya da ne amaçla ortaya çıkarsa çıksın hem maruz kalanları hem de uygulayanları açısından bazı sonuçlarının olması kaçınılmazdır. Aşağıda, ilgili yazın kapsamında ulaşılabilen bilgiler doğrultusunda linç kültürünün bazı sonuçlarından söz edilmektedir.

Linç Kültürünün Sonuçları

Sosyal medya kişilere, ahlaki açıdan yanlış olduğunu düşündükleri veya toplum normlarını ihlal eden durumları kınamak ya da etmek için uygun bir ortam sunmaktadır. Bu ortam içerisinde yer alan bireyler ahlaki yanlışların cezalarını kendilerinin verebileceklerine inanabilmekte ve hatta ahlaki yanlışları ortaya çıkaran kişilere zarar vermenin gerekli olduğunu düşünebilmektedirler (Chiou, 2020). Bu tür düşüncelerin sinirsel süreçlerle olan ilgisini belirlemek için gerçekleştirilmiş çalışmalardan birinde Workman ve ark., (2020), fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme tekniği (fMRI) kullanmışlardır. Katılımcılara hem kendi sosyo-politik ideolojileriyle uyumlu hem de uyumsuz olan bazı şiddet olaylarının görüntülerini göstermişlerdir. Çalışmanın sonucunda katılımcıların sosyo-politik ideolojileriyle uyumlu olan görüntüleri görmelerinin beyinlerindeki ödül ağlarındaki aktiviteyi artırdığı ve tehdit algısı ile ilişkili ağlarındaki aktiviteyi azalttığı bulunmuştur. Uyumsuz şiddet görüntüleri ise katılımcılarda tam tersi bir etki yaratmıştır (Workman ve ark., 2020). Bu çalışma kişilerin kendi görüşlerini desteklediği takdirde şiddeti meşrulaştırabileceklerini ve ortaya çıkan şiddetten keyif alabileceklerini göstermiştir.

Linç kültürü öfke ve tiksinti gibi olumsuz duygularla yakından ilişkilidir. Kişiler hissettikleri bu olumsuz duyguların etkisiyle karşılarında yer alan birey/leri cezalandırmaya daha fazla motive olabilmektedirler (Newport Institute, 2022). Bu bilgiyle tutarlı olarak Huell (2020), linç kültürü içinde yer alan bireylerin bir başka kişiyi linç etiklerinde bu durumdan keyif aldıklarını ve rahatlama yaşadıklarını belirtmektedir. Başka bir deyişle, kişiler başkalarının hayatında olumsuzlara neden olarak kendilerini tatmin edebilmektedirler (Schwirblat ve ark., 2022).

Anlaşılabileceği üzere, linç kültürünün, içinde yer alan bireyler hedef aldıkları kişiyi “iptal etmek” veya silmek istedikleri için saldırgan bir yapısı vardır. Bununla birlikte, bazı kişiler -özellikle de linç kültürünün bir parçası olan- yanlış olduğunu düşündükleri bir durumu düzeltmek ve o duruma yönelik tepkilerini gösterebilmek amacıyla da linç kültürünü destekleyebilmektedirler. Bu doğrultuda, linç kültürü bazı durumlarda toplumda farkındalık oluşmasını sağlayabilir. Örneğin 2016 yılında, Oscar ödülleri adaylarında etnik olarak çeşitliliğin az olması ve adayların genellikle beyaz ten rengine sahip insanlardan oluşması sebebiyle #OscarsSoWhite etiketi kullanılarak bu duruma tepki gösterilmiştir. Bu tepkinin ardından toplumda ve kamuoyunda oluşan farkındalık, giderek daha fazla siyahi bireyin Oscar ödülleri aday olmasını sağlayıp olumlu bir değişim başlatmıştır (Newport Institute, 2022). Bu örneğin işaret ettiği ve daha önce de belirtildiği gibi linç kültürünün olumlu sonuçları da vardır. Bununla birlikte Pew Araştırma Merkezi’nin (2021) yaptığı araştırmada katılımcıların %38’i linç kültürünün cezayı hak etmeyen insanları cezalandırdığını düşünmektedir. Ayrıca Amerikalıların birçoğu linç kültürünün ifade özgürlüğünü engellediğini belirtmektedir. Kişilerin bazı durumlarda linç edilmekten korktukları için düşüncelerini dile getirmedikleri ifade edilmektedir (Newport Institute, 2022). Bu bilgiyle tutarlı olarak bazı kişiler eleştirilerin

ve gösterilen tepkilerin kontrolden çıkarak kişilere zarar verebileceğine dikkat çekmekte ve linç kültürünün karşısında yer almaktadırlar (Schwirblat ve ark., 2022).

Yukarıda aktarılan örnek vaka ve araştırmalarda görülebileceği gibi linç kültürü nedeniyle kişiler bazen işlerinden olabilmekte, bazen temsil ettikleri değerler zarar görebilmekte hatta bazen linçe uğrayan kişileri savunanlar da linç kültürünün hedefi haline gelebilmektedir.

Linç kültürünün hedefi olmanın ve bir kitle tarafından iptal edilmenin zorbalığa uğramak, psikolojik sorunlar yaşamak ve intihar etmek gibi pek çok olumsuz sonucu vardır (Fikri ve ark., 2022). Nisbet'in (2021) çalışmasında belirtildiği gibi, linç kültürü kişiler üzerinde psikolojik zararlar yaratabildiği gibi fiziksel şiddete de neden olabilmektedir. Fiziksel şiddet ise gruplar arası çatışmaya kadar vararak toplumsal sorunlara yol açabilir.

Bazı çalışmalar, kadınların özellikle dış görünüşleri ve fizikleri sebebiyle linçe uğradıklarını göstermektedir (Fidan, 2021). Bu durum, linçe maruz kalan kadınların estetik operasyon geçirmelerine ve fiziksel özelliklerini beğenmeyerek değiştirmeye çalışmalarına sebep olabilmektedir. Bu ve benzeri örnekler kişilerin uğradıkları linçin giderek zorbalığa döndüğünü (Felaco ve ark., 2022) ve "ahlaki terörizm" oluşturduğunu (Heffer, 2020) doğrular niteliktedir.

Linç kültürünün bir diğer olumsuz etkisi, kişilerin öfke ve saldırganlık duygularını öne çıkarması ve bu duyguların günah keçilerine yöneltilmesini sağlamasıdır. Bu durum, linç kültürüne katılan kişilerin odağının kaymasına ve asıl tepki gösterilmesi gereken sorunların gözden kaçırılmasına neden olabilir. Gerekli bazı konularda tartışmaların başlamasını sağlayabileceği gibi, tersi bir etki yaratarak sosyal adalet ve gelişmeye zarar da verebilir (Bouvier ve Machin, 2021; Bouvier, 2020; Geusens ve ark., 2023).

Geçmiş yıllarda kişiler deneyim olarak görebilecekleri ciddi olumsuz sonuçları olan yanlış davranışlarda bulunabilirken günümüzde söz konusu yanlışları gerçekleştirmek o kadar kolay değildir. Sosyal medya hayatımızın her alanında yer aldığı için kamuoyu tarafından yanlış görülen bir davranışı gerçekleştirmek kişi için geri dönülemez sonuçlara yol açabilmektedir. Kişiler bazen işlerinden olurken bazen de iş bulma şanslarını kaybetmektedir (Schwirblat ve ark., 2022). Bu denli ciddi sonuçları olması sebebiyle eski ABD başkanı Barack Obama özellikle gençler üzerinde etkili olduğunu belirttiği linç korkusunun topluma zarar verdiğini belirtmiştir (Chiou, 2020).

Linçe maruz kalmanın yanı sıra linç eylemlerine dâhil olmak da kişilere, özellikle de gençlere zarar verebilir. Bireyler toplum içinde fikirlerini uygun bir şekilde ifade etmek yerine karşılarındaki linçlemeyi ve kendilerini onların hayatlarına zarar verecek şekilde ifade etmeyi öğrenebilirler (Newport Institute, 2022). Linç kültürünün etkisiyle özellikle genç bireyler, kendilerini uygun şekilde ifade etme ve bir konu hakkındaki eleştirilerini yapıcı bir şekilde sunma becerilerini kazanamayabilirler.

Bazı durumlarda linçe uğrayan kişiler gerçekten bir suç işlemiş ya da toplumsal olarak yanlış görülen bir eylem gerçekleştirmiş olabilirler. Bazı durumlarda ise linçe maruz kalan kişiler sadece toplumun baskın görüşüne ters düşen bir görüş ifade etmiş ve sırf bu yüzden hedef haline gelmiş olabilirler. Fidan'ın (2021) da belirttiği gibi, linç kültürüne dâhil olan kişiler aslında kendileri gibi düşünmeyen ve farklı hayat tarzlarına sahip olan kişileri cezalandırmak istemektedirler. Bu isteğin temel sebeplerinden biri olarak, kişilerin giderek tahammül düzeylerinin düşmesi gösterilmektedir (Fidan, 2021). Bu bilgiler göz önünde bulundurularak, halkın sosyal medyada kurduğu mahkemelere dikkat edilmeli ve suça uygun cezaların adalet sistemi tarafından verilmesi gerektiğinin altı çizilmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Bu makalede özellikle son yıllarda günlük hayatımızda sosyal medyada sıklıkla karşılaştığımız linç kültürünü tanıtmak ve linç kültürünü sosyal psikoloji bakış açısıyla ele almak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda linç kültürü tanımlanmış, çeşitli sosyal psikolojik etmenlerle ilişkisi gözden geçirilmiş, linç kültürü ile ilgili bazı çalışmalardan ve hem Türkiye’den hem de dünyadan çeşitli linç örneklerinden söz edilmiştir. Ardından linç kültürünün yol açtığı bazı sonuçlara yer verilmiştir.

Buraya kadar aktarılan bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, linç kültürünün sosyal psikoloji alanıyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Kişiler sosyal medyada dolaşırken herhangi bir platformda herhangi bir paylaşım ile karşılaşabilirler. Karşılaştıkları paylaşım, toplumun normlarıyla uyumsuz ve toplumdaki çoğunluğun görüşüne ters bir içeriğe sahip olabilir. Kişiler paylaşıma gelen tepkilere bakıp birçok kişinin söz konusu paylaşıma olumsuz tepki verdiğini görebilirler. Bu durumda bazı kişiler, içinde bulundukları toplumun çoğunluğunun kabul ettiği görüşlere uymak amacıyla normatif sosyal etki doğrultusunda linç kültürüne katılabilirler. Sosyal medya anonim olma fırsatı sunduğu için bu kişiler zaten çoğu kişi tarafından tanınmayacaklarını düşünerek yorumlarını rahat bir şekilde yapabilirler. Bu kişiler ayrıca, katıldıkları linç girişiminin sorumluluğunu almayarak doğabilecek olumsuz sonuçları içinde bulundukları kitlenin bütün üyelerine atfedebilirler. Ek olarak, olumsuz ve acımasız yorumları linçin hedefindeki kişinin suç ya da kabahatine denk görmedikleri durumlarda bile olaya seyirci kalarak tepki göstermeyebilirler.

Linç kültürü ile ilişkilendirilen sosyal psikolojik etmenler ve linç kültürü konusundaki çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, kişilerin linç kültürüne katılmasının ardında pek çok nedenin bulunduğu çıkarımı yapılabilir. Literatürde yer alan çalışmalar daha çok linç kültürünün ne olduğuna dair fikir vermek amacıyla yürütülmüştür. Linç kültürü kimi zaman toplumsal adaletsizlikleri önlemeye yarayacak bir araç olsa da kimi zaman da bir tür siber zorbalığa dönüşebilmektedir (Khoerunisa ve Julianti, 2023). Linç kültürü hem olumlu hem de olumsuz sonuçlara yol açabilmekte ve bu yönüyle siber zorbalıktan ayrılmaktadır. Siber zorbalık internette çeşitli araçlarla bir başka kişiye yönelik acımasızca paylaşımlarda bulunmak veya kişiye zarar verebilecek içerikte gönderileri paylaşmak anlamına gelmektedir (Feinberg ve Robey, 2009). Bu sebeple linç kültürünün siber zorbalığa dönüşebileceğinin farkında olunmalıdır.

Aktarılan bilgiler, linç kültürünün hem linçe maruz kalan hem de linç eylemine katılan bireyler açısından olumsuz sonuçları olduğunu da göstermiştir. Linç kültürünün oluşumunda ve gerçekleşmesinde belirleyici olan etmenleri ortaya koymak ve bu etmenler ışığında linç kültürünün sebep olduğu olumsuz sonuçları olabildiğince azaltmak önemlidir. Bu doğrultuda aşağıda hem araştırmacılar hem de uygulamacılar için bazı önerilere yer verilmiştir.

Kişilerin kendi görüşleriyle uyumlu olduğunda şiddeti daha çok kabul edebilecekleri bilgisi (Workman ve ark., 2020), linç kültürü üzerinde grup süreçlerinin etkisi olabileceğini akla getirmektedir. Grup süreçleri denildiğinde karşımıza ilk çıkan kuramlardan olan sosyal kimlik kuramına göre, insanlar sosyal sınıflandırma yoluyla kendilerini ve diğer insanları belli özellikler (Örn., cinsiyet, boy, meslek vb.) temelinde gruplandırmaya güdülenmişlerdir. Bu gruplandırma sonucunda bireyler içinde yer aldıkları ve üyesi oldukları iç gruplarını, üyesi olmadıkları dış gruplardan ayırırlar (Brewer, 2001; Tajfel ve Turner, 1979). İç grup ve dış gruplar arasında belli bir çatışma söz konusu olmasa bile kişiler, iç grupları aracılığıyla kendilerini daha değerli hissedebilmek için kendi iç gruplarını kayırma eğilimi gösterirler (Tajfel ve Turner, 1979). Kişilerin kendi gruplarını kayırması iç grup yanlılığı olarak adlandırılır. İç grup yanlılığı aynı

zamanda kişilerin iç gruplarını dış gruplarından olumlu yönde farklılaştırma eğilimi olarak da açıklanır (Tajfel ve Turner, 1979). İç grup yanlılığı durumunda bireyler dış grup üyelerine karşı önyargı oluşturabilir ve onlara yönelik ayrımcı davranışlar sergileyebilirler (Brewer, 2001; Levin ve Sidanius, 1999).

İç grup kayırmacılığı ve dış grup ayrımcılığını linç kültürüne uyarlamak mümkündür. Özellikle gençlerde bir gruba ait olmak kimlik oluşumu açısından oldukça önemlidir (Newport Institute, 2022). Ancak içinde yer alınan grup diğer bireylere yönelik öfkeli ve saldırgan davranışları ortaya çıkarmayı kolaylaştırabilir. Bu sebeple kişinin iç grup ve dış grup ayrıştırmasının sonucunda ortaya çıkan “biz ve onlar” ayrımı linç kültürü söz konusu olduğunda riskli bir durum yaratabilir (Newport Institute, 2022). Kişilerin dış gruplara yönelik ayrımcı davranışlarda bulunma eğilimleri göz önünde bulundurulduğunda (Brewer, 2001), bir bireyin dış grubunda yer alanları daha kolay linçleyeceği söylenebilir. Bununla birlikte sistemi meşrulaştırma kuramının dikkat çektiği dış grup tarafgirliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Dış grup tarafgirliği, kişilerin iç gruplarının statüsü düşük olduğunda dış grupları iç gruplarına karşı kayırmabileceğini ifade etmektedir (Jost ve Banaji, 1994; Jost ve Hunyady, 2003). Hem iç grup kayırmacılığı hem de dış grup tarafgirliği kavramı linç kültürü açısından değerlendirildiğinde, bireylerin iç grup üyelerine karşı mı yoksa dış grup üyelerine karşı mı linç eylemlerini daha kolay gerçekleştirebileceği konusu net bir şekilde cevaplanamamaktadır. Bu sebeple, yapılacak ilgili çalışmalar konunun aydınlatılmasında yardımcı olacaktır.

Son yıllarda giderek daha sık karşımıza çıkan sosyal medyadaki linç kültürü Velasco (2020) tarafından yıkıcı bir eleştiri çeşidi olarak görülmektedir. İnsanlara ve topluma zararları olabilen linç kültürünün yıkıcı bir eleştiriden yapıcı bir eleştiriye nasıl dönüştürülebileceği konusu önemlidir (Velasco, 2020). Linç kültüründe bir linç kitlesi suçlu bulduğu kişi ya da kişileri cezalandırmaktadır. Üstelik bu cezalar belli bir zaman dilimiyle sınırlı kalmamakta, kişiler geçmişte yaptıkları paylaşımları silmiş olsalar bile bir gün bu paylaşımları yeniden ortaya çıkabilmekte ve linç kültürü sahibini bu paylaşımları nedeniyle yeniden cezalandırabilmektedir (Schwirblat ve ark., 2022). Buradan da anlaşılabileceği gibi, dijital izlerin yok olması ve unutulması kolay değildir (Fikri ve ark., 2022). Bu noktada, herkesin bir gün iptal edilebileceği vurgusu önemlidir. Verilecek eğitimlerle herkesin bir gün iptal edilebileceği (Velasco, 2020) ya da linç kültürüne maruz kalabileceği bilgisine yer verilerek kişilerin linçin hedefteki bireylerle empati kurmaları kolaylaştırılabilir.

Lewis (2019), linç kültürüyle ilgili olarak herkesin hata yapabileceğinin farkında olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Herkesin hata yapabileceği göz önünde bulundurulursa bireyler, linç kültürünün kişilerin hayatında yol açacağı olumsuzluklara katkıda bulunmayabilirler. Ayrıca linçe maruz kalan kişilerin bu duruma verdikleri tepkiler de önemlidir. Kişiler haksız olduklarını düşünüyorlarsa suçlamayı kabul edip özür dileyebilirler ya da haklı olduklarına inanıyorlarsa gerekçeleriyle birlikte bu durumu açıklayabilirler (Fidan, 2021).

Kişilerin geçmişteki ifadelerinin ya da paylaşımlarının bir gün karşısına çıkabileceğini bilmeleri ve sosyal medya kullanımı konusunda küçük yaşlarda bilinçlenmeleri gerekmektedir. Medya okuryazarlığı eğitimi, kişilerin medya araçlarını eleştirel olarak yargılayabilmelerini ve kullanacakları medya araçlarına karşı yetkinlik kazanabilmelerini amaçlayan bir eğitimidir (Masterman, 1992). Bu sebeple Fidan'ın (2021) belirttiği gibi, okullarda medya okuryazarlığı eğitimlerine ağırlık verilmesi ve bu eğitimlerin içeriğinde öğrencilerin kullandıkları sosyal medya platformlarında paylaşım yaparken nelere dikkat etmeleri gerektiği ve linç kültürü konusunda bilgilendirilmeleri yararlı olabilir. Bu eğitimde özellikle linç kültürünün kişiler için nasıl olumsuz sonuçlara yol açabileceğinden, linç kültürünün siber zorbalığa dönüşebilme olasılığından

ve siber zorbalığı önlemenin yollarından bahsedilebilir. Bunun yanı sıra örnek vakalar sunularak linç kültürünün kişilerin hayatlarında ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar somutlaştırılabilir.

Sosyal değişimi linç kültürü yerine daha uygun yollarla sağlama yöntemleri bulmak, topluma nefret yerine empati kazandırmaya çalışmak, toplumla ve içinde yer alınan gruplarla olumlu ilişkiler kurulmasını desteklemek ve bir noktada internetten uzaklaşıp dijital detoks yapmak da yararlı olabilir (Newport Institute, 2022). Bu öneriler eğitimlerde, özellikle çocuk ve ergenlerin eğitimlerinde göz önünde bulundurulabilir.

Youtube gibi bazı platformlarda bireylerin paylaşımlarının altında yer alan yorum yapma kısmında bir uyarı yer almaktadır. Bu uyarıda bireylere, platformun topluluk kurallarına uymaları ve saygılı olmaları gerektiği ifade edilmektedir. Bu tür uyarılar linç kültürünün ortaya çıkmasının olası olduğu tüm platformlara yaygınlaştırılabilir. Örneğin Twitter (X) uygulamasında kişilerin trend konuları görebildikleri kısımlarda topluluk kuralları hatırlatılabilir. Linç kültürünün olası etkileri yazılı olarak kullanıcılara sunulabilir ve kişilerin başkalarının hayatında oluşturabileceği olumsuz sonuçlara ilişkin farkındalık kazanması sağlanabilir.

Fidan (2021), linçe maruz kalan kişilerin hukuk birimlerine başvurmaları ve resmî kurumlardan destek almaları gerektiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda linçe maruz kalan kişilerin destek alabileceği sosyal medyaya özel bir birim oluşturulabilir. Ayrıca linçe maruz kalan kişilerin kendilerini ifade etmeleri önemli olduğundan (Fidan, 2021) bu kişilerin kendilerini açıklamalarına fırsat sunulabilir.

Karataş'ın (2022) tezinde yaptığı gibi linç atlasları oluşturmak kişilerin linç kültürüne karşı farkındalık kazanmasına katkıda bulunabilir. Bu yolla kişilerin, içerisinde yer aldıkları linç kitlesinin etkisiyle gerçekleştirdikleri davranışların sonuçlarını görmeleri ve kişisel sorumluluk alma olasılıkları artırılabilir.

Kişiler uğradıkları linçleri bir deneyim olarak görüp onlardan ders çıkarabilirler. Çıkarılan derslerin ve bilgilerin kamuoyuyla paylaşılması ise linçin olumsuz etkilerinin önüne geçmek için bir yol olabilir.

Son olarak linç kültürünü tanımak ve topluma tanıtmak, bu kültürün kişiler üzerinde yaratabileceği olumsuz sonuçları açıklamak, linç kültürünün parçası haline gelen bireylerin olumsuz sonuçlardan sorumlu olduğunu vurgulamak, görünür olmadıklarını düşünseler de varlıklarının sosyal medyada iz bırakabileceğini belirtmek önemlidir. Bu nedenle bu makale ve benzer yayınlarda yer alan bilgilerin, sosyal ortamlarda içerikler halinde sunulması ve toplumla paylaşılması yararlı olabilir.

Kaynaklar

- Aggarwal, R. ve Brenner, A. M. (2020). # MeToo: The role and power of bystanders (aka us). *Academic Psychiatry*, 44, 5-10. <https://doi.org/10.1007/s40596-019-01173-0>
- Aksöz, C. (2019). *Sosyal medyada narsisizm ve linç kültürü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Alexandrescu, L. (2022). Violence, crime dystopia and the dialectics of (dis) order in The Purge films. *Crime, Media, Culture*, 18(4), 561-577. <https://doi.org/10.1177/17416590211039430>
- Allport, G. W. (1979). *The nature of prejudice* (1954 baskısı). Reading, MA: Addison-Wesley.
- Asch, S. E. (1955). Opinions and social pressure. *Scientific American*, 193(5), 31-35.
- Baron, R. S., Vandello, J. A. ve Brunsman, B. (1996). The forgotten variable in conformity research: Impact of task importance on social influence. *Journal of personality and social psychology*, 71(5), 915.

- Baruah, T. D. (2012). Effectiveness of Social Media as a tool of communication and its potential for technology enabled connections: A micro-level study. *International journal of scientific and research publications*, 2(5), 1-10.
- Beiner, A. (2020, 17 Haziran). Sleeping woke: Cancel culture and simulated religion. *Medium*. <https://medium.com/rebel-wisdom/sleeping-woke-cancel-culture-and-simulated-religion-5f96af2cc107> adresinden 1 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır.
- Beyhan, T. (2021). İnternetin ifade özgürlüğünün geleceğine etkileri: Türkiye incelemesi. *Salgın Sonrası Dönemde İnsan Hakları Gündemi: Sempozyum Bildirileri*. Türkiye İnsan Hakları Vakfı. 20, 35.
- Bouvier, G. (2020). Racist call-outs and cancel culture on Twitter: The limitations of the platform's ability to define issues of social justice. *Discourse, Context and Media*, 38, 100431. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2020.100431>
- Bouvier, G. ve Machin, D. (2021). What gets lost in Twitter 'cancel culture' hashtags? Calling out racists reveals some limitations of social justice campaigns. *Discourse & Society*, 32(3), 307-327.
- Brewer, M. B. (2001). Ingroup identification and intergroup conflict. R. D. Ashmore, L. Jussim ve D. Wilder (Ed) *Social identity, intergroup conflict, and conflict reduction* (17-41) içinde. Oxford University Press.
- Bromwich, J. E. (2018, 28 Haziran). Everyone is cancelled. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2018/06/28/style/is-it-canceled.html> adresinden 29 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.
- Campbell, C. (2013). *Günah Keçisi: Başkalarını Suçlamanın Tarihi* (G. Kastamonulu, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Cannavale, F. J., Scarr, H. A. ve Pepitone, A. (1970). Deindividuation in the small group: Further evidence. *Journal of personality and social psychology*, 16(1), 141.
- Chang, H. C. (2010). A new perspective on Twitter hashtag use: Diffusion of innovation theory. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, 47(1), 1-4.
- Chiou, R. (2020). We need deeper understanding about the neurocognitive mechanisms of moral righteousness in an era of online vigilantism and cancel culture. *AJOB neuroscience*, 11(4), 297-299. <https://doi.org/10.1080/21507740.2020.1830872>
- Chiot, D. ve McCauley, C., (2006). *Why Not Kill Them All? The Logic and Prevention of Mass Political Murder*. Princeton University Press.
- Clark, M. (2020). DRAG THEM: A brief etymology of so-called "cancel culture". *Communication and the Public*, 5(3-4), 88-92. <https://doi.org/10.1177/2057047320961562>
- Darley, J. M. ve Latané, B. (1968). Bystander intervention in emergencies: diffusion of responsibility. *Journal of personality and social psychology*, 8(4), 377-383.
- Davis, J. L. (2016). Social Media. *The International Encyclopedia of Political Communication*, 1-8. <https://doi.org/10.1002/9781118541555.wbiepc004>
- Deutsch, M. ve Gerard, H. B. (1955). A study of normative and informational social influences upon individual judgment. *The journal of abnormal and social psychology*, 51(3), 629.
- Douglas, K. M. ve McGarty, C. (2001). Indentifiability and selfpresentation: Computer-mediated communication and intergroup interaction. *British journal of social psychology*, 40(3), 399-416. <https://doi.org/10.1348/014466601164894>
- Dunning, E. (2000). Towards a sociological understanding of football hooliganism as a world phenomenon. *European journal on criminal policy and research*, 8, 141-162.

- Duque, R. B., Rivera, R. ve LeBlanc, E. J. (2021). The Active Shooter paradox: Why the rise of Cancel Culture, "Me Too", ANTIFA and Black Lives Matter... matters. *Aggression and Violent Behavior*, 60, 101544.
- Feinberg, T. ve Robey, N. (2009). Cyberbullying: Intervention and prevention strategies. *National Association of School Psychologists*, 38(4), 22-24.
- Felaco, C., Nocerino, J., Parola, J. ve Tofani, R. (2022). I correct or canceling you: Political correctness and cancel culture on social media - the case of Twitter communication in Italy. *The Handbook of research on advanced research methodologies for a digital society* (s. 708–725) içinde, (G. Punziano ve A. D. Paoli, Ed.). IGI Global. 10.4018/978-1-6684-7472-3.ch023
- Fernández-Calderón, F., Lozano-Rojas, Ó. M. ve Rojas-Tejada, A. J. (2013). Raves y consumo de drogas desde una perspectiva epidemiológica y psicosocial: una revisión bibliográfica sistemática. *Adicciones*, 25(3), 269-279.
- Festinger, L., Pepitone, A. ve Newcomb, T. (1952). Some consequences of deindividuation in a group. *The Journal of Social Psychology*, 47, 382–389. <https://doi.org/10.1037/h0057906>
- Fidan Z. R. (2021). *Sosyal medyada linç kültürü: Twitter örneği* [Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi] ProQuest.
- Fikri, M., Hariyanto, I. ve Kadewandana, D. (2022). Cancel culture and nude living on virtual media. *Islamic Communication Journal*, 7(2), 147-160.
- Fincher, K. M. ve Tetlock, P. E. (2016). Perceptual dehumanization of faces is activated by norm violations and facilitates norm enforcement. *Journal of Experimental Psychology: General*, 145(2), 131–146. <https://doi.org/10.1037/xge0000132>
- Friedman, M. (1985). Consumer boycotts in the United States, 1970–1980: Contemporary events in historical perspective. *Journal of consumer affairs*, 19(1), 96-117.
- Geusens, F., Ouvrein, G. ve Remen, S. (2023). # Cancelled: A qualitative content analysis of cancel culture in the YouTube beauty community. *The Social Science Journal*, 1-17.
- Girard, R. (2005). *Günah Keçisi* (2. Baskı). (I. Ergüden, Çev.). Kanat Kitap.
- Goldman, L. M. (2015). Trending now: The use of social media websites in public shaming punishments. *American Criminal Law Review*, 52(2), 415.
- Güntürkün, E. ve Altunay, D. A. (2023). Mağdur lehine sosyal medya aktivizminde bir strateji olarak ifşa ve iptal kültürü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(1), 176-199.
- Haskell, S. (2021). *Cancel culture: A qualitative analysis of the social media practice of canceling*. [Yüksek lisans tezi, Boise State University]. Boise State ScholarWorks.
- Haslam, N. ve Stratemeyer, M. (2016). Recent research on dehumanization. *Current Opinion in Psychology*, 11, 25-29.
- Heffer, S. (2020). *Moral terrorism*. The Centre for Independent Studies.
- Huell, J. C. (2020). Merited or inherited?: Doubling down meets call-out culture. *Departures in critical qualitative research*, 9(1), 11–19. <https://doi.org/10.1525/dcqr.2020.9.1.11>
- Jost, J. T. ve Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system - justification and the production of false consciousness. *British journal of social psychology*, 33(1), 1-27.
- Jost, J. ve Hunyady, O. (2003). The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European review of social psychology*, 13(1), 111-153.
- Karataş, Z. (2022). *Sosyal medyada yaygınlaşan linç kültürünün twitter mecrası özelinde incelenmesi ve linç atlası uygulaması* [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Açık Erişim Sakarya.
- Kelman, H. G. (1973). Violence without moral restraint: Reflections on the dehumanization of victims and victimizers. *Journal of Social Issues*, 29, 25-61. doi:10.1111/j.15404560.1973.tb00102.x

- Khan, M.L. (2017). Social Media engagement: What motivates user participation and consumption on YouTube?. *Computer Human Behavior*, 66, 236-247. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.09.024>
- Khoirunnisa, A. ve Julianti, S. (2023). Cancel culture: Cyberbullying on twitter seen from the space transition theory. *Jurnal Sosial Humaniora*, 14(2), 162-176.
- Klonick, K. (2015). Re-shaming the debate: Social norms, shame, and regulation in an Internet age. *Maryland Law Review*, 75(4), 1029-1045.
- Kteily, N., Bruneau, E., Waytz, A. ve Cotterill, S. (2015). The ascent of man: Theoretical and empirical evidence for blatant dehumanization. *Journal of personality and social psychology*, 109(5), 901.
- Laidlaw, E. B. (2017). Online shaming and the right to privacy. *Laws*, 6(1), 3. doi:10.3390/laws6010003
- Latané, B. (1981). The psychology of social impact. *American psychologist*, 36(4), 343.
- Le Bon, G. (2018). Kitleler Psikolojisi (E. Kanur, Çev.). Say Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1895).
- Levin, S. ve Sidanius, J. (1999). Social dominance and social identity in the United States and Israel: Ingroup favoritism or outgroup derogation?. *Political Psychology*, 20(1), 99-126.
- Lewis, A. (2019, 15 Kasım). A parent's guide to cancel culture, explained by a teenager. *Parents*. <https://www.parents.com/parenting/better-parenting/teenagers/aparents-guide-to-cancel-culture-explained-by-a-teenager/> adresinden 9 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır.
- Leyens, J. P., Rodriguez - Perez, A., Rodriguez - Torres, R., Gaunt, R., Paladino, M. P., Vaes, J. ve Demoulin, S. (2001). Psychological essentialism and the differential attribution of uniquely human emotions to ingroups and outgroups. *European journal of social psychology*, 31(4), 395-411.
- Martinez, A. (2021). Uncovering the dirt on cancel culture: An in-depth analysis of publishing's relationship with controversy. *Book Publishing Final Research Paper*, 58.
- Masterman, L. (1992). A distinctive mode of enquiry: Towards critical autonomy. M. Alvarado ve O. B. Barrett (Ed.), *Media education: An introduction* (s. 102-103) içinde. London: British Film Institute.
- Mikkola, M., (2011). "Dehumanization", T. Brooks (Ed.), *New waves in ethics*, (s. 128- 149) içinde. New York: Palgrave Macmillan.
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. New York: Harper & Row.
- Mueller, T. S. (2021). Blame, then shame? Psychological predictors in cancel culture behavior. *The Social science journal*, 1-14.
- Nagar, R. ve Maoz, I. (2017). Predicting Jewish-Israeli recognition of Palestinian pain and suffering. *Journal of Conflict Resolution*, 61(2), 372-397.
- Neilson, L. A. (2010). Boycott or buycott? Understanding political consumerism. *Journal of Consumer Behaviour*, 9(3), 214-227.
- Newport Institute (2022). How Cancel Culture Psychology and Toxic Tribalism Impact Young Adult Mental Health. *Newport Institute*. <https://www.newportinstitute.com/resources/mental-health/cancel-culture-psychology/> adresinden 4 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.
- Nguyen, A. T. (2021). *Exploring Cancel Culture and the Distrust of YouTube Influencers*. [Doktora tezi, Missouri, Columbia Üniversitesi]. ProQuest.
- Nisbet, L. (2021). *Sosyal Medyada linç Kültürü* [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖKTEZ.
- Ouvrein, G., De Backer, C. J. ve Vandebosch, H. (2018). Online celebrity aggression: A combination of low empathy and high moral disengagement? The relationship between empathy and moral disengagement and adolescents' online celebrity aggression. *Computers in Human Behavior*, 89, 61-69.
- Özgür, A. (2007). *Türkiye'de linç olgusu: Farklı grupların linç ve toplumsal şiddet konusundaki düşünceleri* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖKTEZ

- Pew Research Center (2021). Americans and ‘Cancel Culture’: Where Some See Calls for Accountability, Others See Censorship, Punishment. *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/internet/2021/05/19/americans-and-cancel-culture-where-some-see-calls-for-accountability-others-see-censorship-punishment/> adresinden 4 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.
- Posner, E. (2015, 9 Nisan). A Terrible Shame: Enforcing moral norms without law is no way to a virtuous society. *Slate*. <https://slate.com/news-and-politics/2015/04/internet-shaming-the-legal-history-of-shame-and-its-costs-and-benefits.html> adresinden 2 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.
- Putri, S. A. ve Nafisah, N. (2020). Construction of Dystopia in Black Mirror: Hated in the Nation. *Passage*, 8(1), 87-103.
- Rothschild, Z. K., Landau, M. J., Molina, L. E., Branscombe, N. R. ve Sullivan, D. (2013). Displacing blame over the ingroup's harming of a disadvantaged group can fuel moral outrage at a third-party scapegoat. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(5), 898-906.
- Sağlam, B. (2021). *Türkiye'deki gençlerin gözünden sosyal medya linçlerinin kavramsallaştırılması*. [Doktora tezi, Kadir Has Üniversitesi]. YÖKTEZ.
- Sarı, M. (2022). Sinemada modernizm ve postmodernizmin ileri dönüşümü: kaçık porno filmde metamodern duygu yapısı. *Moment Dergi*, 9(1), 115-135.
- Schwirblat, T., Freberg, K. ve Freberg, L. (2022). Cancel Culture: A Career Vulture amongst Influencers on Social Media. *The Emerald Handbook of Computer-Mediated Communication and Social Media* (s. 359-375) içinde. Emerald Publishing Limited.
- Shaw, D., Newholm, T. ve Dickinson, R. (2006). Consumption as voting: an exploration of consumer empowerment. *European Journal of Marketing*, 40(9/10), 1049-1067.
- Sherif, M. ve Sherif, C. W. (1953). *Groups in harmony and tension; an integration of studies of intergroup relations*. New York: Harper.
- Stevenson, M. C., Malik, S. E., Totton, R. R. ve Reeves, R. D. (2015). Disgust sensitivity predicts punitive treatment of juvenile sex offenders: The role of empathy, dehumanization, and fear. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 15(1), 177-197.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. Austin, W. G. ve Worchel, S. (Ed.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (s. 33-47) içinde. Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Türk, G. D. (2017). Sanal Dünyada Linç Kültürü. Kırık A. M. (Ed.), *Medya Çağında İletişim* (s. 463-486) içinde. İstanbul: Çizgi Kitapevi.
- Uçtu, R., Erkenci, S., Boz, S., Şahan, S. D. (2022) “İptal Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme” <http://www.bukak.boun.edu.tr/?p=1758> adresinden 30 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.
- Velasco, J. C. (2020). You are cancelled: Virtual collective consciousness and the emergence of cancel culture as ideological purging. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 12(5), 48-68.
- Vilanova, F., Beria, F. M., Costa, Â. B. ve Koller, S. H. (2017). Deindividuation: From Le Bon to the social identity model of deindividuation effects. *Cogent Psychology*, 4(1), 1308104.
- Vural, Z. B. A. ve Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yaşar University*, 5(20), 3351.
- Webster M. (b.t.) *What it means to get “canceled”*. <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/cancel-culture-words-were-watching> adresinden 3 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır.
- Workman, C. I., Yoder, K. J. ve Decety, J. (2020). The dark side of morality–Neural mechanisms underpinning moral convictions and support for violence. *AJOB neuroscience*, 11(4), 269-284.

- Xiong, Y., Cho, M. ve Boatwright, B. (2019). Hashtag activism and message frames among social movement organizations: Semantic network analysis and thematic analysis of Twitter during the#MeToo movement. *Public relations review*, 45(1), 10-23.
- Zimbardo, P. G. (1969). The human choice: Individuation, reason, and order versus deindividuation, impulse, and chaos. W. T. Arnold ve D. Levine (Ed.), *Nebraska symposium on motivation* (s. 237-307) içinde. University of Nebraska Press.